

LBRIS

We know
books

Ion Bogdan LEFTER (coordonator)

Dumitrița STOICA

Dan GULEA

Dragoș Silviu PĂDURARU

CITITUL NE FACE MAI BUNI

CLASA A X-A

LIMBA ȘI LITERĂȚURA ROMÂNĂ

Noțiuni, aplicații, repere istorice

PROIECT DE MANUAL ȘCOLAR

CORINT
EDUCAȚIONAL

EDITIA A II-A
REVIZUITA

Cuprins

Cuvânt-înainte	3
Evaluare inițială	5

Unitatea 1 - Proza scurtă

Literatură	8	Literatură	41
Ion Creangă, <i>Povestea lui Harap-Alb</i>	8	Ioan Slavici, <i>Moara cu noroc</i>	41
Basmul cult	12	Tehnici narative.....	49
Incipit și final.....	15	Nuvela	53
Dosarul critic*.....	18	Limbă și comunicare	57
Limbă și comunicare	21	Stilul indirect liber	57
Registre lingvistice	21	Literatură	61
Literatură	25	Momente din evoluția prozei scurte	61
Mihail Sadoveanu, <i>Fântâna dintre plopi</i>	25	Texte auxiliare	63
Povestirea*	32	<i>1001 de nopți</i>	63
Limbă și comunicare	37	Radu Țuculescu, <i>E toamnă iar</i>	65
Limbaje funcționale.....	37	Evaluare	67

Unitatea 2 - Romanul

Literatură	70	Limbă și comunicare	103
Liviu Rebreanu, <i>Ion</i>	70	Mesaje din domeniul audiovizualului.....	103
Ficțiune și realitate	78	Literatură	109
Obiectivitate și subiectivitate narrativă	82	Adriana Babeți, Mircea Mihăieș, Mircea Nedelciu, <i>Femeia în roșu</i>	109
Limbă și comunicare	86	Temă și viziune despre lume	113
Interviul	86	Momente din evoluția romanului românesc	115
Literatură	89	Texte auxiliare	116
Camil Petrescu, <i>Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război</i>	89	Lev Tolstoi, <i>Anna Karenina</i>	116
Romanul.....	97	George Orwell, <i>1984</i>	118
Tema războiului	100	Evaluare	120

* Filiera teoretică – profil umanist

Unitatea 3 - Textul dramatic și arta spectacolului

Literatură	122	Drama.....	145
I.L. Caragiale, <i>O scrisoare pierdută</i>	122	Text auxiliar	148
Textul dramatic	131	Matei Vișniec, <i>Alergătorul</i>	148
Comedia	134	Momente din evoluția dramaturgiei.....	151
Cronica dramatică.....	137	Limbă și comunicare	153
Barbu Delavrancea, <i>Viforul</i>	138	Argumentația.....	153
		Evaluare	156

Unitatea 4 - Poezia

Literatură	158	Lirism subiectiv, lirism obiectiv.....	192
Grigore Alexandrescu, <i>Oglindele</i>	158	Gellu Naum, <i>Întoarcerea fiului risipitor</i>	195
Poezia epică (I)	160	Poezia epică (II).....	196
Vasile Alecsandri, <i>Serile la Mircești</i>	162	Marin Sorescu, <i>Școala lui Naniescu</i>	199
Limbă și comunicare	167	Momente din evoluția poeziei.....	203
Denotație și conotație.....	167	Limbă și comunicare	205
Literatură	169	Calitățile stilului'.....	205
Mihai Eminescu, <i>Luceafărul</i>	169	Texte auxiliare.....	207
Instanțele comunicării poetice.....	176	Ion Stratan, <i>Pentameronul. Cinci</i>	207
George Bacovia, <i>Decembre</i>	180	Marta Petreu, <i>Vârsta adultă</i>	209
Textul liric. Relații de simetrie și de opозиție.....	181	Magda Cârneci, <i>Generația mea</i>	211
Limbă și comunicare	185	Teodora Coman, <i>analfabetism funcțional</i>	213
Valori stilistice ale unor categorii morfosintactice	185	Limbă și comunicare	214
Literatură	187	Abateri de la normele de exprimare	214
Tudor Arghezi, <i>Morgenstimmung</i>	187	Literatură.....	216
Figuri semantice.....	188	Critica literară'.....	216
Lucian Blaga, <i>Lumina</i>	191	Momente din evoluția criticii literare	219
		Evaluare	221

Sugestii de rezolvare

Proza scurtă

Ferdinand Keller, *Șeherezada și sultanul Riar-Şah*, ulei pe pânză, 1880

Literatură

- Ion Creangă, *Povestea lui Harap-Alb*
- Mihail Sadoveanu, *Fântâna dintre plopi**
- Ioan Slavici, *Moara cu noroc*
- Momente din evoluția prozei scurte

Texte auxiliare

- 1001 de nopți
- Radu Țuculescu, *E toamnă iar...*

Limbă și comunicare

- Registre lingvistice
- Limbaje funcționale
- Stil direct, stil indirect, stil indirect liber

Evaluare

* Filiera teoretică – profil umanist

ÎNAINTE DE TEXT

Prezentați-le pe scurt colegilor unul dintre personajele copilăriei de care vă simțiți atașați. Gândiți-vă la poveștile citite, la alte texte literare sau la filme, desene animate și benzi desenate.

Daniel Ridgway,
Cafea în grădină, cca1900

Ion Creangă

Povestea lui Harap-Alb

Amu cică era odată într-o țară un craiu, care avea trei feciori. Și craiul acela mai avea un frate mai mare, care era împărat într-o altă țară, mai depărtată. Și împăratul, fratele craiului, se numea Verde-împărat; și împăratul Verde nu avea feciori, ci numai fete. Mulți ani trecură la mijloc de când acești frați mai avură prilej a se întâlni amundoi. Iară verii, adică feciorii craiului și fetele împăratului, nu se văzuse niciodată de când erau ei. Și așa veni împrejurarea de nici împăratul Verde nu cunoștea nepoții săi, nici craiul nepoatele sale: pentru că țara în care împărătea fratele cel mai mare era tocmai la o margine a pământului, și crăia istuilalt la o altă margine. Și apoi, pe vremile acelea, mai toate țările erau bântuite de războaie grozave, drumurile pe ape și pe uscat erau puțin cunoscute și foarte încurcate și de aceea nu se putea călători așa de ușor și fără primejdii ca în ziua de astăzi. Și cine apuca a se duce pe atunci într-o parte a lumii adeseori dus rămânea până la moarte.

Dar ia să nu ne depărtăm cu vorba și să încep a depăna firul poveștii.

Amu cică împăratul acela, aproape de bătrânețe, căzând la zăcare, a scris către frăține-său craiului, să-i trimită grabnic pe cel mai vrednic dintre nepoți, ca să-l lase împărat în locul său după moartea sa. Craiul, primind cartea, îndată chemă tustrei feciorii înaintea sa și le zice:

— Iaca ce-mi scrie frate-meu și moșul vostru. Care dintre voi se simte destoinic a împărăți peste o țară așa de mare și bogată, ca aceea, are voie din partea mea să se ducă, ca să împlinească voința cea mai de pe urmă a moșului vostru.

Atunci feciorul cel mai mare ia îndrăzneală și zice:

— Tată, eu cred că mie mi se cuvine această cinste, pentru că sunt cel mai mare dintre frați; de aceea te rog să-mi dai bani de cheltuială, straie de primeneală, arme și cal de călărie, ca să și pornesc, fără zăbavă.

— Bine, dragul tatei, dacă te bizuiești că-i pute răzbate până acolo și crezi că ești în stare a cârmui și pe alții, alege-ți un cal din herghelie, care-i vrea tu, ie-ți bani cât ți-or trebui, haine care ți-or plăcè, arme care-i crede că-ți vin la socoteală și mergi cu bine, fătul meu.

Atunci feciorul craiului își iè cele trebuitoare, sărută mâna tătâne-său, primind carte de la dânsul către împăratul, zice rămas bun fraților săi și apoi încalecă și pornește cu bucurie spre împărăție.

Craiul însă, vrând să-l ispitească, tace molcum și, pe înserate, se îmbracă pe ascuns într-o piele de urs, apoi încalecă pe cal, iese înaintea fecioru-său pe altă cale și se bagă sub un pod. Și când să treacă fiu-său pe

acolo, numai iaca la capătul podului îl și întâmpină un urs mormăind. Atunci calul fiului de crai începe a sări în două picioare, forăind, și cât pe ce să izbească pe stăpănu-său. Și fiul craiului, nemaiputând struni calul și neîndrăznind a mai merge înainte, se întoarnă rușinat înapoi la tatu-său. Până să ajungă el, craiul pe de altă parte și ajunsese acasă, dăduse drumul calului, îndosise pielea cea de urs și aștepta acum să vie fecioru-său. Și numai iaca îl și vede viind răpede, dar nu așa după cum se dusesese.

— Da' ce-ai uitat, dragul tatei, de te-ai întors înapoi? zise craiul cu mirare. Aista nu-i semn bun, după cât știi eu.

— De uitat, n-am uitat nimica, tată, dar ia, prin dreptul unui pod, mi-a ieșit înainte un urs grozav, care m-a vârat în toți spărieții. Și cu mare ce scăpând din labele lui, am găsit cu cale să mă întorc la d-ta acasă decât să fiu prada fiarelor sălbatice. Și de-acum înainte, ducă-se, din partea mea, cine știe, că mie unuia nu-mi trebuie nici împărăție, nici nimica; doar n-am a trăi cât lumea, ca să moștenesc pământul.

— Despre aceasta bine ai chitit-o, dragul tatei. Se vede lucru că nici tu nu ești de împărat, nici împărăția pentru tine; și decât să încurci numai așa lumea, mai bine să șezi departe, cum zici, căci, mila Domnului: „Lac de-ar fi, broaște sunt destule”. Numai aș vrea să știu, cum rămâne cu moșu-tău. Așa-i că ne-am încurcat în slăbăciune?

[...]

Și, din două vorbe, fiul craiului îl tocmește și după aceea pornesc împreună să iasă la drum, pe unde arată Spânul. Și mergând ei o bucată bună, Spânul se preface că-i e sete și cere plosca cu apă de la stăpănu-său. Fiul craiului i-o dă, și Spânul, cum o pune la gură, pe loc o și ia, oșerându-se, și varsă toată apa dintr-însa. Fiul craiului zice atunci supărat:

— Dar bine, Spânule, de ce te apuci? Nu vezi că pe aici e mare lipsă de apă? Și pe arșița asta o să ne uscăm de sete.

— Să avem iertare, stăpâne! Apa era băhlită¹ și ne-am fi putut bolnăvi. Cât despre apa bună, nu vă îngrijiiți; acuș avem să dăm peste o fântână cu apă dulce și rece ca gheața. Acolo vom poposi puțin, oiu clătări plosca bine și oiu umple-o cu apă proaspătă, ca să avem la drum, căci mai încolo nu prea sunt fântâni, și, din partea apei, mi se pare că i-om duce dorul. Și cărnind pe o cărare, mai merg ei oleacă înainte, până ce ajung într-o poiană și numai iaca ce dau de o fântână cu ghizdele² de stejar și cu un capac deschis în laturi. Fântâna era adâncă și nu avea nici roată, nici cumpănă, ci numai o scară de coborât până la apă.

¹ *Băhlit* (reg.), adj. – care miroase urât; stătut.

² *Ghizdea*, (pop.) s.f. – perete cu care se căptușește o fântână interior sau exterior, făcut din bârne, piatră etc.

AUTOR

Ion Creangă (1837-1889), prozator. Născut la Humulești, „sat mare și vesel”, cum el însuși îl caracterizează în *Amintiri din copilărie*, Creangă va urma drumul preoției. Frecventează Școala Domnească din Târgu-Neamț, școala de catiheți de la Fălticeni și Seminarul de la Socola din Iași. Activează ca diacon o vreme, însă, în 1872, din cauza unor manifestări nepotrivite canoanelor ortodoxe (ia parte, de pildă, la reprezentării teatrale, nepermise de Biserică în acea vreme), este exclus din rândul preoției. Importantă este și cariera didactică. Funcționează, astfel, ca institutor al școlii primare „Sfinții Trei Ierarhi” din Iași. Publică, în colaborare, manuale școlare, bine concepute, care s-au bucurat de mai multe ediții. Momentul definitoriu

pentru cariera sa literară îl constituie colaborarea cu Junimea, o societate culturală fondată la Iași de câțiva tineri intelectuali.

Cu mijloace lexicale variate, cultivând limba vorbită, atent stilizată, scrierile lui Creangă – poveștile și povestirile – surprind variațiuni pe tema umanului: „Scriitorul este totdeauna în Creangă un om care vorbește și narațiunea sa nu s-a îndepărtat niciodată de funcțiunea ei primitivă, aceea de a desfăta un cerc de oameni prezenți cu care te leagă o comunitate de tradiții.” (Tudor Vianu)

Dintre operele publicate: *Soacra cu trei nurori* (1875), *Capra cu trei iezi*, *Punguța cu doi bani*, *Dănilă Prepeleac*, *Povestea porcului*, *Povestea lui Stan-Pățitul*, *Povestea lui Harap-Alb*, *Fata babei și fata moșneagului*, *Ivan Turbincă*, *Moș Nichifor Coțcariul*, *Ursul păcălit de vulpe* sau *Amin-tiri din copilărie* (1881-1882, ultima parte apare postum).

Povestea lui Harap-Alb a fost publicată în anul 1877, în revista *Convorbiri literare*.

Bojdeuca lui Ion Creangă

— Ei, ei! Spânule, acum să te văd cât ești de vrednic, zise fiul craiului. Spânul atunci zâmbește puțin și, coborându-se în fântână, umple întâi plosca și o pune la șold. Apoi, mai stând acolo în fund pe scară, aproape de fața apei, zice:

— Ei, da' ce răcoare-i aici! „Chima¹ răului pe malul pârăului!” Îmi vine să nu mai ies afară. Dumnezeu să ușureze păcatele celui cu fântâna, că bun lucru a mai făcut. Pe arșițele ieste, o răcoreală ca asta mult plătește!

Mai șede el acolo puțin și apoi iese afară, zicând:

— Doamne, stăpâne, nu știi cât mă simțesc de ușor; parcă îmi vine să zbor, nu altăceva! Ia vâră-te și d-ta oleacă, să vezi cum ai să te răcorești; așa are să-ți vină de îndemână după asta, de are să ți se pară că ești ușor cum îi pana...

Fiul craiului, boboc în felul său la trebi de aieste, se potrivește Spânului și se bagă în fântână, fără să-l trăsnească prin minte ce i se poate întâmpla. Și cum sta și el acolo de se răcorea, Spânul face tranc! capacul pe gura fântânei, apoi se suie deasupra lui și zice cu glas răutăcios:

— Alelei! fecior de om viclean ce te găsești; tocmai de ceea ce te-ai păzit n-ai scăpat. Ei, că bine mi te-am captușit! Acum să-mi spui tu cine ești, de unde vii și încotro te duci, că, de nu, acolo îți putrezesc ciolanele!

Fiul craiului ce era să facă? Îi spune toate cu de-amăruntul, căci, dă, care om nu ține la viață înainte de toate?

— Bine, atâta am vrut să aflu din gura ta, puiu de viperă ce mi-ai fost, zice atunci Spânul: numai cată să fie așa, că, de te-oiu prinde cu oca mică, greu are să-ți cadă. Chiar acum aș pute să te omor, în voia cea bună, dar mi-i milă de tinerețele tale... Dacă vrei să mai vezi soarele cu ochii și să mai calci pe iarbă verde, atunci jură-mi-te pe ascuțișul paloșului tău că mi-i da ascultare și supunere întru toate, chiar și-n foc de ți-aș zice să te arunci. Și, de azi înainte, eu o să fiu în locul tău nepotul împăratului, despre care mi-ai vorbit, iară tu, sluga mea; și atâta vreme să ai a mă sluji, până când îi muri și iar îi învie. Și oriunde vei merge cu mine, nu care cumva să bleștești din gură cătră cineva despre ceea ce a urmat între noi, că te-am șters de pe fața pământului. Îți place așa să mai trăiești, bine-de-bine; iară de nu, spune-mi verde în ochi, ca să știu ce leac trebuie să-ți fac...

Fiul craiului, văzându-se prins în clește și fără nicio putere, îi jură credință și supunere întru toate, lăsându-se în știrea lui Dumnezeu, cum a vrea el să facă. Atunci Spânul pune mâna pe cartea, pe banii și pe armele fiului de crai și le ia la sine; apoi îl scoate din fântână și-i dă paloșul să-l sărute, ca semn de pecetuire a jurământului, zicând:

— De-acum înainte să știi că te cheamă Harap-Alb; aista ți-i numele, și altul nu.

¹ *Chimă* (înv.), s.f. – germene, sămânță.

După aceasta încalecă, fiecare pe calul său, și pornesc, Spânul înainte, ca stăpân, Harap-Alb în urmă, ca slugă, mergând spre împărăție, Dumnezeu să ne ție, că cuvântul din poveste, înainte mult mai este.

Și merg ei, și merg, cale lungă să le-ajungă, trecând peste nouă mări, peste nouă țări și peste nouă ape mari, și într-o târzie vreme ajung la împărăție. [...]

Mai merge el cât merge și, când la poalele unui codru, numai iaca ce vede o dihanie de om, care se pârpălea pe lângă un foc de douăzeci și patru de stânjini de lemne și tot atunci striga, cât îi lua gura, că moare de frig. Și-apoi, afară de aceasta, omul acela era ceva de spăriet; avea niște urechi clăpăuge și niște buzoaie groase și dăbălăzate. Și când sufla cu dânsese, cea de deasupra se răsfrângea în sus peste scăfârliia capului, iar cea de desubt atârna în jos, de-i acoperea pânțele. Și, ori pe ce se oprea suflarea lui, se punea promoroaca mai groasă de-o palmă. Nu era chip să te apropii de dânsul, că așa tremura de tare, de parcă-l zghihiuia dracul. Și dac-ar fi tremurat numai el, ce ți-ar fi fost? Dar toată suflarea și făptura de primprejur îi țineau hangul: vântul gema ca un nebun, copacii din pădure se văicărau, petrele țipau, vreascurile țiuiau și chiar lemnele de pe foc pocneau de ger. Iară veverițele, găvozdite¹ una peste alta în scorburi de copaci, suflau în unghii și plângeau în pumni, blăstemându-și ceasul în care s-au născut. Mă rog, foc de ger era: ce să vă spun mai mult! Harap-Alb, numai o țără cât a stat de s-a uitat, a făcut țurțuri la gură și, neputându-și stăpâni râsul, zise cu mirare:

— Multe mai vede omul acesta cât trăiește! Măi tartorule, nu mânca haram² și spune drept, tu ești Gerilă? Așa-i că taci?... Tu trebuie să fii, pentru că și focul îngheață lângă tine, de arzuliu ce ești.

— Râzi tu, râzi, Harap-Alb, zise atunci Gerilă tremurând, dar, unde mergi, fără mine n-ai să poți face nimica.

— Hai și tu cu mine, dacă vrei, zise Harap-Alb; de-abia te-i mai încălzi mergând la drum, căci nu e bine când stai locului.

Gerilă atunci se ie cu Harap-Alb și pornesc împreună. Și mergând ei o bucată înainte, Harap-Alb vede altă drăcărie și mai mare: o namilă de om mânca brazdele de pe urma a 24 de pluguri și tot atunci striga în gura mare că crapă de foame.

— Ei, apoi să nu bufnești de răs?! zise Harap-Alb. Măi, măi, măi! că multe-ți mai văd ochii! Pesemne c-aista-i Flămânzilă, foametea, sac fără fund sau cine mai știe ce pricopseală a fi, de nu-l poate sătura nici pământul.

(Ion Creangă, *Povești. Amintiri. Povestiri*, Editura Cartea Românească, București, 1989)

MICĂ ENCICLOPEDIÉ LITERARĂ

La origini, **basmul** este o creație populară în care se povestesc întâmplări fantastice. **Miraculosul** (supranaturalul) este caracteristica definitorie a sa. Spre exemplu, eroul se poate transforma într-o plantă sau un animal, cail vorbesc și zboară, dintr-un pieptene aruncat de un personaj înzestrat cu forțe magice se poate înălța o pădure, dintr-o oglindă, un lac etc.

A doua caracteristică definitorie este **stereotipia**: prezența unor elemente de conținut sau de limbaj care apar în toate basmele, cum ar fi:

- personajele simbolice și anti-tetice: forțe ale binelui și forțe ale răului;
- o narațiune structurată din secvențe narative tipice; cercetătorii au inventariat aceste secvențe. Spre exemplu, în *Morfologia basmului*, Vladimir Propp numește o asemenea secvență *funcție*: „o faptă săvârșită de un personaj și bine definită din punctul de vedere al semnificației ei pentru desfășurarea acțiunii”. Câteva exemple din cartea cercetătorului rus: unul dintre membrii familiei pleacă de acasă, o interdicție este specificată eroului, interdicția este încălcată, răufăcătorul încearcă să-și înșele victima pentru a pune stăpânire pe ea sau pe averea ei, victima se lasă înșelată, ajutându-și astfel fără să vrea dușmanul, eroul este pus

¹ *Găvozdît*, adj. (reg.) – înghesuit, ascuns.

² *A mânca haram* (expr. pop.) – a vorbi fără rost.

la încercare, iscodit, atacat etc., pregătindu-se astfel înarmarea lui cu unealta năzdrăvană.

- victoria binelui (finalul fericit);
- formule inițiale, mediane, finale: „A fost odată ca nicio-dată...”, „Se duse, se duse, peste nouă mări, peste nouă țări...”, „Ș-am încălecat pe-o șa și v-am spus povestea așa...” etc.

În lumea rurală, basmele s-au transmis pe cale orală de la un povestitor la altul, cunoscând mai multe variante. În plus, numele creatorilor nu s-a păstrat. Ele au ajuns la noi publicate de culegători ai folclorului, în formă lor originală sau prelucrate. Spre exemplu, basme românești ca *Prâslea cel voinic și merele de aur* sau *Tinerete fără bătrânețe și viață fără de moarte* sunt incluse în volumul *Legende și basmele românilor* de Petre Ispirescu, apărut în anul 1872. Sunt celebre culegerile de basme ale unor autori ca Charles Perrault, Frații Grimm sau H.C. Andersen.

Basmul cult este cel al cărui autor este cunoscut, și poartă amprenta originalității acestuia, chiar dacă preia caracteristicile generale ale speciei. În secolul al XIX-lea interesul pentru cultura populară a fost foarte mare, fapt ce i-a determinat pe scriitori ca Ion Creangă, Mihai Eminescu sau Ioan Slavici să creeze asemenea texte originale.

Basmul cult

De la ce știm la text

1. Puneți în ordine următoarele episoade din basmul lui Creangă:
 - a. După ce trece de proba ursului, feciorul cel mic al craiului se desparte de tatăl său, care îi spune să se ferească, în călătoria lui, de omul spân și de omul roșu.
 - b. În drum spre curtea Împăratului Roș, Harap-Alb îi întâlnește pe Gerilă, Flămânzilă, Setilă, Ochilă și Păsări-Lăți-Lungilă, cu ajutorul cărora va trece o parte din probele ce-l așteaptă.
 - c. La curtea Împăratului Verde, Spânul îi cere lui Harap-Alb să-i aducă salată din grădina ursului, apoi pielea și capul cerbului fermecat și, în cele din urmă, s-o pețească pe fata Împăratului Roș.
 - d. Craiul primește scrisoare de la fratele său, Împăratul Verde, care îi cere să-i trimită pe unul dintre feciori să-l urmeze la tron.
 - e. Rătăcindu-se într-o pădure, mezinul craiului se întâlnește cu un om spân pe care îl acceptă ca slugă și călăuză, după ce-l refuză de două ori.
 - f. Spânul îl omoară pe Harap-Alb și este ucis de cal; înviat de fata Împăratului Roș, cu care se căsătorește, Harap-Alb ajunge împărat.
2. Citiți primul fragment și explicați ce împrejurări declanșează acțiunea basmului.
3. Dacă ați citit basmele din lista de mai jos, stabiliți care este intriga lor. Comparați situațiile cu aceea din basmul lui Creangă. Se pot găsi unele asemănări? Puteți aduce în discuție și alte texte din această categorie.

- *Albă-ca-Zăpada și cei șapte pitici*
- *Cenușăreasa*
- *Frumoasa din pădurea adormită*
- *Sarea în bucate*
- *Scufița roșie*

4. În multe basme, eroul este mezinul unei familii cu trei băieți. Exprimați-vă opinia în legătură cu această alegere a creatorilor anonimi. Credeți că s-ar putea explica o asemenea alegere prin tematica morală a basmului?

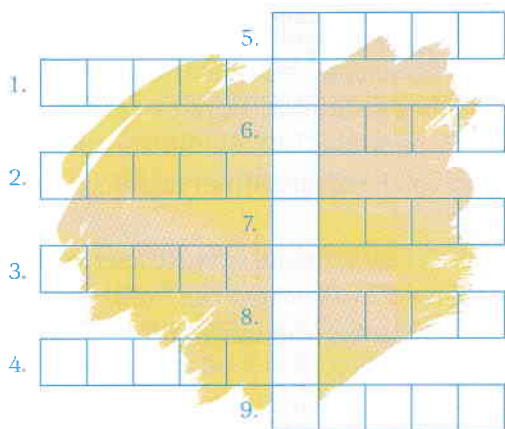

Cenușăreasa – ilustrație din 1865, editura George Routledge & Sons

APLICAȚII

1. Rezolvați rebusul ca să obțineți unul dintre cuvintele-cheie ale lecției:

1. Despre ei este vorba în basme și în toată literatura.
2. A se mira din cale-afară.
3. Strălucire, dar și un interval de cinci ani.
4. Un loc cu mulți bani, inexistent în basme.
5. O imagine sau un fragment important într-un text artistic (literar, muzical, plastic, coregrafic etc.).
6. Un verb care s-a format de la arhaismul „rost” (grai, vorbire).
7. O calitate obligatorie a unui erou de basm.
8. Un instrument muzical, la care cântau lăutarii de altădată.
9. Aproape „spâni”... cu țepi.

2. Acțiunea unui basm are în prim-plan episoade din categoria probelor sau încercărilor. Care sunt acestea în basmul lui Creangă? Care vi se pare mai spectaculoasă? Motivați răspunsul.

3. Citiți al doilea fragment și rezumați-l oral.

4. Ce aspecte din comportamentului Spânului creează cititorului impresia că are de-a face cu o forță a răului?

5. Comparați imaginea fizică a Spânului cu aceea a balaurilor și a zmeilor din basmele populare. Se

poate afirma că răul pe care-l întruchipează este mai puțin îngrozitor? Argumentați răspunsul.

6. Limbajul popular al personajelor include frecvent numeroase expresii caracteristice limbii vorbite. Explicați sensul exemplelor de mai jos, extrase din replica amplă a Spânului care-i cere feciorului de crai să i se supună: *a afla din gura cuiva, pui de viperă, a prinde cu ocaua mică, a mai vedea soarele cu ochii, a blești din gură, a șterge de pe fața pământului, bine-de-bine.*

7. Care credeți că este efectul acestor replici încărcate de expresii populare în ce privește caracterizarea personajelor? Argumentați răspunsul.

8. Ce atitudine are naratorul față de comportamentul eroului în secvența coborârii în fântână? Selectați fragmente ilustrative.

9. Numele oximoronic al eroului, *Harap-Alb*, este dat de Spân în aceeași secvență. Căutați într-un dicționar explicativ sau pe *dexonline.ro* sensurile substantivului *arap* (cu varianta *harap*). În general, numele personajelor sunt importante în definirea lor, mai ales dacă personajele au valoare simbolică, așa cum se întâmplă în basme. Ce semnificație ar putea avea? Alegeți varianta care vi se pare mai adecvată sau propuneți altele:

a. Sugerează un destin excepțional, care începe odată cu întâlnirea răului.

b. Are legătură cu inversarea rolurilor de stăpân și de slugă.

c. Pentru Spân, feciorul de crai este o persoană inferioară, în ciuda originii nobile.

10. Selectați fragmentele de caracterizare a cerbului în care apare miraculosul. Ce detaliu ar putea aminti de Meduza, celebrul personaj din mitologia greacă?

Dicționar cultural

Oximoron – figură de stil prin care se asociază doi termeni contradictorii. În poezia lirică efectul este, de obicei, o imagine surprinzătoare, paradoxală: „Neguri albe, strălucite/ Naște luna argintie...” (Mihai Eminescu, *Crăiasa din povești*). În alte contexte, efectul poate fi ironic sau satiric: „De-mbunătățiri rele cât vreii suntem sături.” (Grigore Alexandrescu, *Satiră duhului meu*)

Medusa – în mitologia greacă, cea mai cunoscută și singura muritoare dintre cele trei Gorgone (surorile ei se numesc Euryale și Stheno), divinități ale unor forțe malefice. Imaginată cu capul înconjurat de șerpi, Meduza are o privire care împietrește orice muritor. Capul Gorgonelor (*gorgoneion*) apare pe frontonul templelor antice cu funcția de a proteja de spiritele rele. Această ambivalență a binelui și a răului este specifică, în general, miturilor.

Gorgoneion din epoca arhaică, desen pe teracotă, descoperit sub Parthenon în 1836

11. O caracteristică a originalității în basmele lui Ion Creangă este umanizarea fantasticului. Citiți fragmentul de mai jos și apoi discutați secvența drumului către Împăratul Roș, având în vedere portretele celor cinci tovarăși de călătorie ai eroului. Țineți cont de:

a. forțele lor supranaturale, conturate cu ajutorul hiperbolei, în special;

b. trăsăturile care-i umanizează.

„Să nu ne înșelăm: Poveștile lui Creangă sunt bucăți rupte din viața poporului moldovenesc. Soacra și nurorile ei, Stan-pățitul, Badea Ipate etc. sunt oameni vii, țărani din Humulești [...]. Și vestiții năzdrăvani, Ochilă, Flămânzilă, Păsări-Lăți-Lungilă, Gerilă și Setilă, sunt flăcăi șugubeți și «ai dracului», ca și dascălii Mogorogea, Trăsnea și ceilalți, din *Amintiri din copilărie*, numai cât tratați *epic*.

Și chiar capra și iezii ei nu-s decât megieși ai feciorului lui Ștefan a Petrei, o biată văduvă necăjită cu trei copii. Puneți în loc de capră – un nume femeiesc, în loc de iezii – copii și în loc de lup un țăran hain, și veți avea o nuvelă din viața țărănească.

După cum La Fontaine a zugrăvit în dobitoacele sale pe contemporani, stările sociale și până și pe Ludovic al XIV-lea, tot așa și marele nostru scriitor, în poveștile sale, a zugrăvit lumea reală pe care a cunoscut-o. «Miraculosul» e secundar, afară de unele cazuri când îi servește să exagereze *humoristic*.” (G. Ibrăileanu, *Povestirile lui Creangă*, în *Studii literare*, vol. I, Editura Minerva, București, 1976)

12. O sursă a umanizării fantasticului este, de asemenea, umorul (o altă caracteristică originală în *Povestea lui Harap-Alb*). Selectați din secvența călătoriei spre curtea Împăratului Roș fragmente ilustrative pentru procedeele din tabel:

Procedeu cu efect comic	Fragment
Contrastul dintre aparență și esență	
Ironia	
Exagerarea	
Motivul lumii pe dos	

Incipit și final

De la ce știm la text

1. Selectați din începutul primului fragment secvențe care prezintă timpul și spațiul acțiunii. Care dintre termenii sau structurile din lista de mai jos ar caracteriza cel mai bine contextul spațio-temporal?

- apropiere;
- distanță;
- dimensiuni ample; dimensiuni limitate; nedeterminare;
- precizie.

2. Citiți primul fragment și explicați ce împrejurări declanșează acțiunea basmului. Dați exemple asemănătoare din alte basme.

APLICAȚII

1. Incipitul din *Povestea lui Harap-Alb*, realizat în limbaj popular, păstrează ideea nedeterminării spațio-temporale, caracteristică basmului: „Amu cică era odată într-o țară un craiu, care avea trei feciori.” Precizați care sunt mărcile lingvistice ale nedeterminării.

2. Comparați limbajul lui Creangă cu acela din următorul fragment, având în vedere mijloacele expresivității literare. Țineți cont și de informațiile despre oralitate de la *Dicționarul cultural*.

„În vremea veche, pe când oamenii, cum sunt ei azi, nu erau decât în germenii viitorului, pe când Dumnezeu călca încă cu picioarele sale sfinte pietroasele pustii ale pământului, — în vremea veche trăia un împărat întunecat și gânditor ca miază-noaptea și avea o împărăteasă tânără și zâmbitoare ca miezul luminos al zilei.” (Mihai Eminescu, *Făt-Frumos-din-Lacrimă*)

3. Completați tabelul următor cu exemple extrase din fragmentul de mai jos:

„Nu era chip să te apropii de dânsul, că așa tremura de tare, de parcă-l zghihuia dracul. Și dac-ar fi tremurat numai el, ce ți-ar fi fost? Dar toată suflarea și făptura de primprejur îi țineau hangul: vântul gemea ca un nebun, copacii din pădure se văicărau, petrele țipau, vreascurile țuiiau și chiar lemnele de pe foc pocneau de ger. Iară verșițele, găvozdită una peste alta în scorburi de copaci, suflau în unghii și plângeau în pumni, blăstemându-și ceasul în care s-au născut. Mă rog, foc de ger era: ce să vă spun mai mult!”

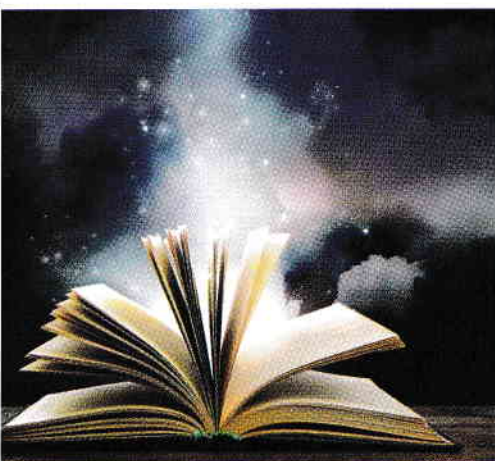
MICĂ ENCICLOPEDIÉ LITERARĂ

Incipitul este un fragment variabil ca întindere, de la începutul textului, semnificativ pentru lumea ficțiunii și pentru aspectele de tehnică literară. În cazul basmului, formula consacrată „a fost odată ca niciodată” sugerează un timp nedeterminat al acțiunii și este, de obicei, urmată de repere spațiale de același fel și de imagini care anunță o narațiune fantastică. Alteori, incipitul fixează un cadru spațio-temporal cu corespondent în realitate, o temă, o atmosferă, un leitmotiv*, imaginea unui personaj etc.

Există în numeroase opere tendința către realizarea unei simetrii de imagine între incipit și **final**, un procedeu interesant la nivelul semnificațiilor de ansamblu. În cazul basmului, această simetrie este frecventă: incipitul este poarta de intrare într-o narațiune care mizează pe miraculos, iar finalul sugerează, într-o formă sau alta, ieșirea din ficțiune, delimitarea ei de lumea reală.

*Laitmotiv – motiv care se repetă insistent.

Mijloacele ale oralității	Exemple
Limbaj popular (cuvinte, expresii, fonetisme moldovenești)	
Interogații	
Exclamații	
Verbe derivate de la onomatopee	

Dicționar cultural

Oralitate: 1. Calitate a limbajului unui text literar de a părea vorbit, datorită unor caracteristici specifice exprimării orale (forme populare sau colocviale, interjecții, exclamații, structuri ale adresării către un interlocutor etc.); 2. Ansamblu de caracteristici specifice limbii vorbite.

4. Unele expresii populare au efect comic în sine, prin imaginarea lor (un exemplu: „a mâna porcii la jir” = a dormi sforăind). Selectați câteva exemple din ultimul fragment, secvența dialogului dintre Harap-Alb și Setilă.

5. Spectacolul limbajului din basmul lui Creangă include și jocul de cuvinte. Ce procedee lexicale apar în fragmentul de mai jos?

„Poate că acesta-i vestitul Ochilă, frate cu Orbilă, văr primar cu Chiorilă, nepot de soră lui Pândilă, din sat de la Chitulă, peste drum de Nimerilă. Ori din târg de la Să-l-cați, megieș cu Căutați și de urmă nu-i mai dați. Mă rog, unu-i Ochilă pe fața pământului, care vede toate și pe toți altfel de cum vede lumea cealaltă; numai pe sine nu se vede cât e de frumușel. Parcă-i un boț, chilimboț boțit, în frunte cu un ochiu, numai să nu fie de deochiu!”

6. Găsiți trei cuvinte care numesc calități importante ale limbajului lui Creangă:

A	C	V	A	R	I	U	B	C	A
O	O	R	A	L	I	T	A	T	E
R	M	M	A	S	A	J	L	I	R
T	I	R	O	N	I	E	B	O	I
A	C	R	U	Y	A	H	A	M	N

7. Finalul basmului include două motive importante: nunta împărătească și diferența dintre basm și realitate. Comentați semnificația lor.

„După aceasta se începe nunta, ș-apoi, dă Doamne bine!

Lumea de pe lume s-a strâns de privea,
Soarele și luna din cer le râdea.

Ș-apoi fost-au fost poftiți la nuntă: Crăiasa furnicilor, Crăiasa albinelor și Crăiasa zânelor, minunea minunilor din ostrovul florilor!

Și mai fost-au poftiți încă: crai, crăiese și-mpărați, oameni în seamă băgați, ș-un păcat de povestă, fără bani în buzunar. Veselie mare între toți era, chiar și sărăcimea ospăta și bea!

Și a ținut veselie ani întregi, și acum mai ține încă; cine se duce acolo bea și mănâncă. Iar pe la noi, cine are bani bea și mănâncă, iară cine nu, se uită și rabdă.”

8. Naratorul din *Povestea lui Harap-Alb* este din când în când și un comentator al întâmplărilor și al personajelor. Citiți fragmentul de mai jos și discutați-l din această perspectivă.

„Numai Harap-Alb nu aducea nicio supărare. Însă, ca tovarăș, era părtaș la toate: și la pagubă, și la câștig, și prietenos cu fiecare, pentru că avea nevoie de dâșii în călătoria sa la împăratul Roș, care, zice, cică era un om pâclișit și răutăcios la culme: nu avea milă de om nici cât de un câine. Dar vorba ceea: «La unul fără suflet trebuie unul fără de lege». Și gândesc eu că din cinci nespălați câți merg cu Harap-Alb, i-a veni el vreunul de hac; ș-a mai da împăratul Roș și peste oameni, nu tot peste butuci, ca până atunci. Dar iar mă întorc și zic: mai știi cum vine vremea? Lumea asta e pe dos, toate merg cu capu-n jos; puțini suie, mulți coboară, unul macină la moară. Ș-apoi acel unul are atunci în mână și pâinea, și cuțitul și taie de unde vrea și cât îi place, tu te uiți și n-ai ce-i face. Vorba ceea: «Cine poate oase roade; cine nu, nici carne moale». Așa și Harap-Alb și cu ai săi; poate-ar izbuti să ia fata împăratului Roș, poate nu, dar acum, deodată, ei se tot duc înainte și, mai la urmă, cum le-a fi norocul. Ce-mi pasă mie? Eu sunt dator să spun povestea și vă rog să ascultați.”

9. Cum ar putea fi caracterizată lumea basmului plecând de la secvența finală? Alegeți, cu argumente, varianta sau variantele adecvate.

a. Este o fantezie fără nicio legătură cu realitatea.

b. Exprimă aspirația omului către o lume în care să triumfe binele.

c. Este rezultatul nevoii dintotdeauna a omului de povești, de lumi imaginare.

Temă

1. Redactați un eseu de minimum 400 de cuvinte, în care să prezentați particularități ale unui basm cult studiat.

În elaborarea eseului, veți avea în vedere următoarele repere:

a. două trăsături care fac posibilă încadrarea textului narativ ales **într-o tipologie**;

b. prezentarea modului în care **tema** se reflectă în textul ales prin comentarea a două episoade/secvențe;

c. analiza, la alegere, a două componente de structură și de limbaj ale textului studiat, semnificative pentru textul ales, din seria: **personaje, perspectivă narativă, modalități de caracterizare a personajului, registre stilistice.**

Precizări și sugestii:

- Este vorba de trăsături ale basmului cult, unele aparțin basmului, în general – confruntarea dintre bine și rău, secvențe narrative tipice etc. –, altele sunt originale – umanizarea fantasticului, umorul, oralitatea din abundență etc. (în cazul lui Creangă).

- Cele două secvențe trebuie comentate în legătură cu tema basmului (confruntarea dintre bine și rău), dar nu trebuie să abandonăm aspectele discutate la punctul **a**, întrucât tot eseu presupune o înlănțuire logică a ideilor.

- Comentariul se oprește conform cerinței la două dintre aspectele enumerate, dar sunt binevenite orice alte concepte literare sau trimiteri la alte texte, în măsura în care slujesc dezvoltării ideilor referitoare la aspectele urmărite.

- La fel de binevenite sunt trimiterile la critica literară sau citatele din diverși autori care au comentat poveștile lui Creangă. Puteți folosi, spre exemplu, idei sau fragmente din textele prezentate la dosarul critic din paginile următoare.